

EBÜ MAHZÜRE

kiz rivayeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsne'd*'inde bulunmaktadır (III, 408-409; VI, 401). Bu rivayetlerden biri *Şahîh-i Müslim*'de, diğerleri *Kütüb-i Sitte*'ye dahil dört *Sünen*'de de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsne'd, III, 408-409; VI, 401; Müslim, "Şalât", 6; Ebü Dâvûd, "Şalât", 28; Nesâî, "Ezân", 3, 4, 5, 6, 15, 16; Abdürrezzâk es-San'anî, *el-Muşannef*, I, 457-459, 476, 482; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 450; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 133; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Tahran 1965, II, 85, 351; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 177; VI, 278-279; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, III, 117-119; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 176; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 514-516.

MURAT SARIÇIK

EBÜ MANSÜR el-EYYÜBİ

(أبو منصور الأيوبي)

Ebü Mansûr Muhammed
b. Hasen b. Ebî Eyyûb
el-Eyyûbî en-Nisâbü'rî
(ö. 421/1030)

Mütekaddimîn dönemi
Eş'ariyye kelâmcısı.

İbn Ebü Eyyûb diye de bilinir. Hayatı ve ilmi faaliyetleri hakkında fazla bilgi yoktur. Muhtemelen IV. (X.) yüzyılın ortalarından sonra Nisâbur'da doğdu. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. İbn Füreki'nin öğrencisi oldu ve İslâm ilimlerini ondan öğrenerek tahsilini bitirdi. Üstün zekası ve gayretini yanında takvâsı ile de hocasının takdirini kazandı ve büyük kıızıyla evlendi. Bu evlilikten, kaynaklarda yanlışlıkla İbn Füreki'ye atfedilen *en-Nizâmî fî usûli'd-dîn* adlı eserin müellifi olan Ebü Bekir el-Füreki (Yavuz, s. 90) dünyaya geldi. Hayatını öğrenci yetiştirmek ve eser yazmakla geçiren Ebü Mansûr, Zilhicce 421'de (Aralık 1030) Nisâbur'da vefat etti ve Şâhinter Kabristanı'na defnedildi.

İnkârcılara karşı kuvvetli deliller getirerek İslâm akaidini savunduğu için Ebü Mansûr'a "hüccetü'd-din" unvanı verilmiştir. Hitabeti etkileyici olduğu kadar eserlerindeki üslûbun da ilgi çekici olduğu rivayet edilir. Muhakeme gücünde çağdaşı olan Eş'arîler'den üstündü. Usul ilminde hocası İbn Füreki'nin metodunu benimseyip geliştirdi. Çok sayıda eserinin değişik medreselerde okutulduğu nakledilirse de ikisi dışında kaynaklarda bunların adları ve muhtevaları hakkında bilgi bulunamamıştır. Kendisinden "üstat" olarak bahseden Ebü Bekir el-Beyhakî, onun tavsiyesi üzerine yazdığı *el-Esmâ' ve's-şifât* adlı eserinde bazı görüşlerini nakletmiştir. Ebü'l-Muîn en-Nesefî, ondan "ehl-i hadisin ke-

lâmcılarından sâlih bir kişi" diye söz ederek iman konusuna ilişkin bir görüşünü yazmış, Ebü Bekir el-Füreki de eserinde bir iki yerde görüşlerine temas etmiştir. Bu kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ebü Mansûr el-Eyyûbî'ye göre akli delilleri bilmeden sadece nakli delillere dayanarak inanan kişinin (mukallid) imanı geçerlidir ve akli delilleri bilmediği için de günahkâr değildir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de zâtnı tanıtırken kendisinin "müminlerin dostu" olduğunu ifade etmiş, yaratıklardan söz ederken de onların cisim olduğuna dikkat çekmiştir (el-Bakara 2/257; el-Münâfikün 63/4). Bu da Allah'ın maddî bir varlık olmadığını delillerindedir. Arşa istivâ etmek "istilâ" mânâsında değil "mutlak galip gelmek" anlamındadır. Çünkü istilâ, mutlak ve eksiksiz bir üstünlük anlamı taşımaktadır. "Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı" anlamındaki hadis, Âdem'in dünyaya gönderilirken cennetteki şeklinin değiştirilmediğini ifade eder. Bir başka söyleyişle hadiste geçen "şekil" (sûret) Allah'la değil Hz. Âdem'le ilgilidir. Zira şekil bir şekil vericiyi gerektirdiğinden Allah'ın şekilli olması imkânsızdır. Beyhakî'nin bir rivayetinden anlaşıldığına göre Ebü Mansûr, Kur'an'ın i'câzını *sarfe** nazariyesiyle açıklayanların görüşüne temayül göstermiştir.

Eserleri. Kaynaklarda Ebü Mansûr el-Eyyûbî'nin iki eseri zikredilmektedir. 1. *Telhîşü'd-dela'* il. Ebü'l-Muzaffer el-İsferâyîni, mühlidleri reddeden başka bir kitap olmasa bile bu eserin kendi konusunda tek başına yeterli sayılabilecek nitelikte olduğunu belirtir (*et-Tebşîr*, s. 194). 2. *el-Mukni'*. Ebü'l-Muîn en-Nesefî, adını kaydetmediği başka bir Eş'arî âliminin bolca iktibaslar yaptığını söylediği (*Tebşîratü'l-edille*, s. 333) bu eserin Eş'ariyye akaidini ihtiva ettiği ve Mâtürîdiler'e yönelik tenkitlere de yer verdiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, I, 15-16; a.m.f., *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 369, 370, 519; Ebü Bekir el-Füreki, *en-Nizâmî fî usûli'd-dîn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2378, vr. 43^b; İsferâyîni, *et-Tebşîr* (Kevserî), s. 194; Nesefî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), s. 28, 333, 334; İbn Asâkir, *Tebîhü'nü kezi'bî'l-müfterâ*, s. 249; İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfîni, *Târîhu Nisâbü'r: el-Müntehab mine's-Siyâk* (nşr. Muhammed Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1403/1362 hş., s. 137; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 573; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 147; Yusuf Şevki Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti*, İstanbul 1989, s. 90.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

EBÜ MANSÜR el-HEREVİ

(أبو منصور الهروي)

Ebü Mansûr
Muvaffak b. Ali el-Herevî

Bilinen en eski
Farsça tıp kitabının yazarı.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Nisbesinden Heratlı olduğu ve IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Kendisini büyük bir üne kavuşturmuş olan *Kitâbü'l-Ebniyye 'an haqâ'iki'l-edviyye* adlı eserinin mukaddimesinde yer alan "Hazret-i âlî mevlânâ el-emîr el-müsedded el-müeyyed el-mansûr" ibaresine bakarak kitabını Sâmanî Emiri I. Mansûr'a (961-976) ithaf ettiği ileri sürülürse de "el-mansûr" ifadesinin isim olmayıp diğerleri gibi unvan olabileceği ihtimali dikkate alınarak bu durum ihtiyatla karşılanmalıdır.

Ebü Mansûr'un çok seyahat ettiği ve bu arada Hindistan'a da gittiği anlaşılmaktadır. XIV. yüzyıldan itibaren tanınmaya başlayan kitabı ebâtî, hayvanî ve madenî ilaçlar olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Müellif 466'sı bitkilerden, kırk dördü hayvanlardan ve yetmiş beşi minerallerden elde edilmiş toplam 585 ilâcın adını alfabetik sıra ile vererek terkip ve tesirlerini izah etmektedir. Tıbbî bilgiler yanında ayrıca sodyum ve potasyum karbonatların birbirlerinden ayırt edilimleri, arsenik, bakır oksit, silisik asit ve antimon, bakır, kurşun bileşiklerinin zehirleyici nitelikleri, yanmamış kirecin kıl dökücü etkileri ve cerrahide kullanılması gibi kimyasal konular hakkında da bilgi vermiştir. Kitabın kaynakları arasında Srîhârgavadatta, Bâhayıl, Jatak gibi Hint; Hipokrat, Galen, Dioskorides, Aeginalı Paulus gibi Grek ve Ali b. Rabben et-Taberî, Huneyn b. İshak, Sâbit b. Kurre, Ebü Mâhir Mûsâ b. Yûsuf b. Seyyâr gibi İslâm bilginlerinin eserleri bulunmaktadır.

Kitâbü'l-Ebniyye'nin ünlü şair ve sözlükçü Esedî-i Tûsî (ö. 465/1073) tarafından 447'de (1056) istinsah edilen ve Viyana Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek'te (A.F. 340) bulunan nüshasına dayanarak F. Romeo Seligmann, önce *Liber fundamentorum pharmacologiae medicæ Abu Mansur Muwaffak* adıyla muhtasar Latince çevirisini (Vienna 1830-1833), sonra da *Codex vindobonensis sive medicæ Abu Mansur Muwaffak bin Ali Heratensis Liber fundamentorum pharmacologiae* (Vienna 1838) adı altında

Farsça metnini birlikte yayımladı. Kitap daha sonra aynı metne dayanılarak Abdülchaliğ Achundow tarafından *Die Pharmakologischen Grundsätze des Abu Mansur Muwaffak bin Ali Harawi* başlığıyla Almanca'ya çevrildi (Halle 1893, 1968). Eserin son zamanlarda Ahmed-i Behmenyâr ve Hüseyin Mahbûbî-i Erdekânî tarafından da yeni bir neşri yapılmıştır (Tahran 1346 hş./1967).

Kitâbü'l-Ebniye, tıp alanındaki bu şöhretinin yanında ayrıca gerek üslûbu gerekse dil sadeliği ve ifade güzelliği bakımından Farsça nesrin en güzel örneklerinden biri kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânî-fi'ş-Şi'a*, Beyrut, ts., II, 356; Flügel, *Handschriften*, II, 534-536; Browne, *LHP*, I, 11, 478; A. Fonahn, *Zur Quellenkunde der persischen Medizin*, Leipzig 1910, s. 80, nr. 224-226; Storey, *Persian Literature*, II, 199-200; G. Lazard, *La Langue des plus anciens monuments de la prose persane*, Paris 1963, s. 45-48; Sezgin, *GAS*, III, 187, 201; M. Minovi, *Introduction to the Photostatic*, Tahran 1344 hş./1966; Ullmann, *Die Medizin*, s. 266-267; C. L. Elgood, *Târîh-i Pizîşkî-yi Îrân* (trc. Muhsin Câvidan), Tahran 1352 hş./1974, s. 520; Sarton, *Introduction*, I, 678-679; Muhammed-i Kazvîni, "Çadîmterin Kitâb der Zebân-i Fârsî-yi Hâliye", *Bîst Maqâle*, Tahran 1363 hş., I, 65-68; Selim Ammar, *Médecins et médecine de l'Islam*, Paris 1984, s. 205; Safâ, *Edebiyyat*, I, 625; Mahmûd Necmâbâdî, *Târîh-i Tîb der Îrân pes ez İslâm*, Tahran 1366 hş., s. 634-640; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim* (trc. İlhan Kutluer), İstanbul 1989, s. 187; DMF, I, 35, 194; L. Richter-Bernburg, "Abû Mansûr Mowaffaq b. Ali Heravî", *Elr.*, I, 336-337.

ALİ HAYDAR BAYAT

EBÜ MANSÜR el-İCLİ

(أبو منصور الجلی)

(ö. 123/741 [?])

Aşırı Şii fırkalarından
Mansûriyye'nin peygamberlik
iddiasında bulunan kurucusu.

Kisf (gökten düşen kütle) ve Hannâk (boğucu) lakaplarıyla anılmakta olup hakkında yeterli bilgi yoktur. Mevcut rivayetlerden Sevâdülküfe yerlilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Halef el-Kummî ve Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, onun Abdülkays kabilesinden olduğunu ileri sürerlerse de nisbesine bakarak Arap asıllı olduğunu ve Benî İcl kabilesine mensup bulunduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir. Nevbahtî'nin, Ebû Mansûr'un okuma yazma bilmedi-

ği şeklindeki rivayetini ihtiyatla karşılamalıdır. Zira onun yetişmesinde, Küfe'deki aşırı Keysânî Şii'lerinden Leylâ en-Nâitiyye'nin öğrencisi Meylâ'nın geniş ölçüde tesirleri bulunduğu bilinmektedir. İclî'nin literatürde yer alan düşüncelerinde İslâmî gelenek yanında yahudi, hıristiyan ve gnostik felsefi birikime alışılmışın dışında âşina olduğunun görülmesi, ayrıca Farsça bilmesi ümmî olmadığını ortaya koyar. Çağındaki aşırılarından Mugîre b. Saîd el-İclî'nin yakınları olan yedi kişi arasında adı geçmemekle birlikte Mugîre'den etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ebû Mansûr, dinî görüşlerinden dolayı Emevîler'in Irak valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî tarafından öldürülmüştür. Ali Sâmi en-Neşşâr ve Mustafa eş-Şibî ölüm tarihini 121 (739), C. Cahen 123 (741) olarak gösteriyorlarsa da bu konudaki kaynaklarda kesin bir tarih mevcut değildir. Öldürme olayının Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin valilik yıllarında (738-745) vuku bulunduğu muhakkaktır.

Ebû Mansûr, dinî hayatının ilk dönemlerinde Muhammed el-Bâkir'in imâmeti kendisine bıraktığını ileri sürerek imamlığını ilân etmişti. Ancak kaynaklar Bâkir'in Ebû Mansûr'u kesinlikle reddettiğini, Ca'fer es-Sâdik'la da ihtilâfa düştüğünü ve Ca'fer'in kendisini üç defa lânetlediğini bildirmektedir. Bu durum onu başka yollarla imâmetini açıklamaya sevk etmiştir.

Onun Şii düşünceye getirdiği en aşırı iddia, kendisinin Allah'ın huzuruna yükseldiği şeklindeki beyanıdır. Buna göre Allah onu semaya çıkarmış, eliyle başını okşamış ve sonra kendisine Süryânîce (Ebû Amr el-Keşşî'ye göre Farsça, bk. *Ricâlü'l-Keşşî*, s. 256) hitap ederek yeryüzüne dönmesini ve tebliğde bulunmasını emretmiştir. Nitekim Ebû Mansûr buna dayanarak, "Onlar gökten bir parçanın (kisf) düştüğünü görseler, birbiri üstüne yığılmış bulutlardır derler" meâlindeki âyetin (et-Tür 52/44) kendisinin yeryüzüne geri gelişine işaret ettiğini ileri sürmüştür. Onun bu iddiası muhtemelen, bir adım daha ileri giderek ortaya atacağı peygamberlik iddiasını desteklemek gayesini güdüyordu. Nitekim imâmet terimini nübüvve çevirerek Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkir ve kendisinin peygamberliğini ilân ettikten sonra oğullarından altısının kendisinden sonra nübüv-

vetle görevlendirileceğini ve onların sonuncusunun aynı zamanda mehdî olduğunu bildirmiştir. Peygamberliğin kesintisiz devam ettiğini, vahyin sürekli olarak yenildiğini iddia eden Ebû Mansûr Hz. Muhammed'e sadece vahiy indirildiğini, te'vil ve açıklanmasının ise kendisine bırakıldığını ileri sürmüştür.

Ebû Mansûr'a göre Allah'ın yarattığı ilk insan "kelime" yani Hz. İsa, ikincisi de Ali b. Ebû Tâlib'dir. Kaynaklar, onun mensuplarının herhangi bir hususu teyit etmek için "kelime"ye yemin ettiklerini kaydetmektedir. Ona göre cennet ve cehennem birer insandır. Cennet zamanın imâmı, cehennem de düşmanıdır. Bir rivayete göre ise cennet dünya nimetleri ve zevki, cehennem de dünyanın sıkıntılarıdır. Haramları ve yasakları, Allah'ın sevilmesini istemediği kişilerin adları olarak te'vil eden Ebû Mansûr'a göre zina, içki, kumar, domuz eti, ölü hayvan ve kan gibi haram kılınmış şeyler de mubahtır; bunların her biri bazı düşmanlara delâlet etmektedir. Bu düşüncesini, inanan ve iyi davranışlarda bulunanların yiyip içtikleri şeylerden ötürü vebale girmeyeceklerini ifade eden âyetlere (el-Mâide 5/5, 93) dayandıran Ebû Mansûr cennet, cehennem ve haramları tamamen sembolik kavramlar olarak görmüştür.

Kaynakların hemen hemen ittifakla belirttiğine göre Ebû Mansûr, taraftarlarına mezheplerine katılmayanları boğarak öldürmelerini emretmiş ve mallarını gasbetmelerine izin vermiştir. Hatta İbn Ebû Ya'lâ'ya göre düşmanlarından kırk kişiyi öldürenin mutlaka cennete gideceğini söylemiştir (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 33). Muhaliflerini boğarak öldürme emrinden dolayı da kendisine "Hannâk" lakabı verilmiştir. Ebû Mansûr'un terör niteliği taşıyan çeşitli eylemlerde bulunması ve bunları âdeta müesseseleştirmesi İslâm tarihinde dikkat çekici bir olaydır.

Ebû Mansûr, Şiâ bünyesindeki aşırı düşünceleriyle kendisinden sonra gelen grup ve fırkalar üzerinde etkili olmuştur. Semaya yükseltilmesi ve Allah'la görüşmesi düşüncesi aşırı Süfiyye'ye mi'râc-ı rûhî şeklinde aksetmiş, te'ville ilgili görüşleri İsmâiliyye ve Karmatîler üzerinde müessir olmuştur. Vahyin sürekliliği ve peygamberliğin devamı konusundaki fikirleri ise Bahâiler tarafından benimsemiştir.